

MULTIDISCIPLINARIETAT EN TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL

Elena di Giovanni

Università degli studi di Macerata (Itàlia)
elena.digiovanni@unimc.it

Pilar Orero

Universitat Autònoma de Barcelona (Espanya)
pilar.orero@uab.cat

Rosa Agost

Universitat Jaume I (Espanya)
agost@trad.uji.es

La recerca que traspasa els límits d'un únic àmbit d'investigació té una acceptació generalitzada a la majoria de les disciplines actualment, tot i que, fins fa unes dècades, aquesta pràctica era objecte de moltes reticències. En una era dominada per la comunicació globalitzada i immediata, no hi ha res que es pugui considerar monolític; aquesta nova situació exigeix una mirada molt variada per part de l'investigador. En aquest sentit, com assenyala Østreng (2010: 95), les disciplines científiques estan subjectes a una reestructuració vertical i horitzontal:

The traditional monodisciplinary organization of research is gradually fading away, and a new structure, based on two distinct pillars is emerging. The first pillar is the fragmentation and hybridization resulting in units of topical specialization and sub-disciplines, and the second is extended monodisciplinaryity, where research is moved by "imperialistic expansion" into the territory of other disciplines, either by breaking or bridging across boundaries.

Els dos pilars al voltant dels quals es reorganitza aquest trencament de la monodisciplinarietat, en termes d'Østreng's, poden aplicar-se i, al mateix temps,

serveixen per a il·lustrar l'evolució dels Estudis de traducció i els Estudis de traducció audiovisual. La hibridació i la fragmentació de la “disciplina bàsica” (els Estudis de traducció), conseqüència de l'expansió i contaminació, ha tingut com a resultat el naixement de subdisciplines. Els Estudis de traducció audiovisual, com a àmbit d'investigació derivat, han assolit en poc de temps l'estatus de disciplina *per se*, han atret l'atenció de nombrosos investigadors i són el tema central d'una munió de congressos, seminaris, cursos universitaris i publicacions.

Aquesta majoria d'edat dels Estudis de traducció audiovisual, aconseguida durant l'última dècada, ha coincidit amb una certa incursió en territori d'altres disciplines, no amb una visió imperialista sinó més aviat amb la idea de la recerca d'instruments més sòlids per a l'anàlisi d'escenaris, tècniques i activitats en contínua transformació. Si ens fixem en l'abundància de publicacions i congressos dedicats a la TAV dels últims dos o tres anys, l'impuls cap a la multidisciplinarietat és una obvietat: tot i que, segurament, els Estudis de traducció audiovisual mai no han estat multidisciplinaris, en adquirir una identitat pròpia i mostrar-se com a àmbit de recerca multidisciplinari, s'han obligat a mantenir-se en constant evolució.

De sobte, la pregunta que ens plantejem és si la multidisciplinarietat és el camí per avançar en la investigació, concretament en la TAV. En la introducció a *Conceptual Foundations for Multidisciplinary Thinking*, Kline (1995: 3-4) resumeix les tres raons bàsiques sobre la necessitat actual de defensar la multidisciplinarietat. En primer lloc, hi ha una consciència cada vegada més gran sobre la impossibilitat d'abastar el coneixement humà en la seua complexió, com un model de significat únic. L'especialització excessiva dins del món professional i investigador dificulta la comprensió d'entitats i fenòmens cada vegada més complexos i multisemiòtics, tret que adoptem una perspectiva multidisciplinària. Els camps d'especialització es troben, ells mateixos, dividits en subespecialitats que, molt sovint, són desconegudes parcialment pels experts que se n'encarreguen. En el estudis de traducció audiovisual, per exemple, especialistes de les modalitats interlingüístiques més tradicionals, com la subtitulació, tenen un coneixement escàs sobre l'accessibilitat als mitjans de comunicació (audiodescripció, reparla, etc.).

En segon lloc, tot seguint la terminologia de Kline, cada entitat o fenomen complex posa de manifest el que ell considera “proprietats emergents” (*ibid.*), que sorgeixen de la interacció de parts diferenciades o subsistemes. En

traducció audiovisual, aquestes “modalitats emergents”¹ sovint tenen el seu origen en pràctiques establertes. Així, tenim el cas de l’audiosubtitulació, una simbiosi de veus superposades amb subtitulació, i que constitueix un complement de l’audiodescripció.

Finalment, també amb paraules de Kline, hi ha un motiu pragmàtic sobre per què la multidisciplinarietat és un enfocament que té futur: la unió de competències especialitzades i el reconeixement de propietats emergents està (i *ha* d’estar) basat en el veritable desig de treballar interdependentment perquè el treball siga interdependent. Com assenyala Kline, “no hi ha prou amb reunir un grup multidisciplinari: els individus han de ser multidisciplinars o tenir voluntat de ser-ho” (*ibid.*). La col·laboració ha estat sempre la norma en TAV, i s’ha desenvolupat en un clima de recerca agradable des dels seus inicis. Probablement, a causa de la naturalesa activa de la mateixa traducció audiovisual, la comunitat investigadora que s’ha reunit al seu voltant ha afavorit el desenvolupament d’un àmbit sòlid però extremadament dinàmic. Tot seguint l’estel de les tendències internes de la disciplina, els investigadors en TAV sempre han mirat “a través de” i “més enllà de”: la multidisciplinarietat s’ha exigit en nivells ben diversos i la seua presència ha suposat trobar vies de recerca, enfocaments i pràctiques innovadores.

Ara, una altra pregunta seria si la multidisciplinarietat és el millor camí per avançar en els Estudis de traducció audiovisual; i, el que és més important, ha de ser *multi-* en lloc d’*inter-*, o potser *transdisciplinària* (Brown *et al.* 2010)? Tot i que, sovint, aquests termes s’utilitzen de forma intercanviable, hi ha un sector d’investigadors que distingeixen entre la multidisciplinarietat i la interdisciplinarietat, en funció del grau d’integració entre disciplines i mètodes. Dit d’una altra forma, sembla que la multidisciplinarietat implica el recurs paral·lel a enfocaments diferents, mentre que la interdisciplinarietat representa una veritable unió. Aquesta actitud ha suposat, en moltes ocasions, una connotació negativa associada als conceptes *multi-*, en oposició als *inter-*. Així ho explica Lattuca (2011: 11) en el següent fragment:

Rossini and Porter (1984) likened interdisciplinary work to a seamless woven garment that stands in contrast to the patchwork quilt of multidisciplinary work – in true interdisciplinary projects, a concatenation of disciplinary perspectives is replaced by integration of those perspectives.

1. “Merging modalities” va ser el títol d’un dels panells centrals de l’*Advanced Research Seminar on Audio Description*, que va tenir lloc a Barcelona durant el mes de març de 2011.

D'altra banda, els defensors de la transdisciplinarietat, uneixen, generalment, els enfocaments *multi-* i *inter-* sota el paraigua de les “disciplines que caminen juntes”, en contrast amb l'aparentment més fructífera “overarching synthesis that transcends disciplinary worldviews [and should be] the ultimate goal of disciplinary cooperation” (*ibid.*). Per a referir-se a un altre tema, Lawrence i Després (2004) comparen els enfocaments interdisciplinaris amb una barreja de disciplines, mentre que la transdisciplinarietat tindria més a veure amb la fusió d'aquestes disciplines; d'aquesta manera, associen a *trans-* i a *inter-* la distinció més freqüent que ja existeix entre *multi-* i *inter-*. Un grup d'investigadors ha avançat en l'elaboració de conceptes i termes relacionats amb aquest “caminar a prop de” o “caminar junts” dels enfocaments de la recerca; així, la interdisciplinarietat s'ha anat diferenciant com a auxiliar, lineal o metodològica, o com a instrumental i conceptual (cf. Lattuca 2001: 11). Hem tingut en consideració totes aquestes distincions per a mostrar que, fins i tot la definició dels enfocaments investigadors “que caminen junts” és, per si mateixa, dinàmica i subjecta a debat, igual que les disciplines a les quals fem referència.

Pel que fa als estudis sobre TAV, en virtut del seu àmbit nou i absolutament variat, les editores d'aquest volum han optat deliberadament per la perspectiva multidisciplinària, amb la intenció de destacar justament aquesta naturalesa tan plural, i que permet una observació conjunta d'elements, enfocaments, tècniques i pràctiques molt diverses. A més a més, l'elecció de *multi-* en comptes d'*inter-* dona preferència a la integració dels enfocaments, en lloc d'afavorir una fusió sistemàtica o contínua. Així, la integració pot dur a descobriments, noves definicions i combinacions diverses en un procés que no s'atura mai i que va en augment.

Aquest volum és testimoni de l'essència multidisciplinària dels estudis actuals de TAV i de la naturalesa prolífica d'aquesta disciplina, que es reflecteix en el nombre creixent de monografies i edicions que s'han publicat en aquests últims anys (cf. la selecció bibliogràfica de llibres apareguts des de l'any 2000). Les monografies s'han centrat fins ara, de forma majoritària, en una única modalitat de TAV, la qual cosa ha significat la superació d'un buit bibliogràfic i teòric; les edicions d'articles d'autors diversos han estat, i són encara, un terreny privilegiat per a posar en relleu l'actitud cada vegada més multidisciplinària dels investigadors i professionals de la traducció audiovisual. El volum que presentem és, potser, el primer que incideix explícitament en la multidisciplinarietat d'aquest àmbit, en un intent de subratllar i enfortir encara més aquesta actitud.

Si ens fixem en el primer article sobre bibliometria en TAV (Franco & Orero 2005: 83), sembla que s'han acomplert les previsions: “While it is still

early to draw any solid conclusions about the beginning of the 21st century, it seems clear that there is a rising tendency and dynamism in the field of AVT which should consolidate it in a non-distant future". Franco i Orero van fer una anàlisi de les publicacions de diverses dècades fins a l'any 2000. El fet d'escriure aquest treball a les darreries de 2011 ens ofereix l'oportunitat d'actualitzar les tendències de l'última dècada i també d'intentar preveure el futur.

Pel que fa a les línies d'investigació, en aquesta primera dècada del nou mil·lenni continua el predomini dels estudis descriptius. Els articles centrats en un director de cinema concret o en una pel·lícula determinada són objecte preferent de l'interès acadèmic. La construcció d'unes bases teòriques de la disciplina tampoc ha experimentat cap avanç notable; potser, tenint en compte la naturalesa multidisciplinària i multisectorial de l'àmbit de la traducció audiovisual, amb nous i diversos enfocaments metodològics, és una quimera el fet de pensar que aconseguirem tenir una teoria que pugui donar compte de totes les disciplines.

En relació a les modalitats de traducció, al principi de la dècada hi havia una certa bipolaritat, en el sentit que el doblatge i la subtitulació eren les dues modalitats sotmeses a observació, amb la subtitulació com a cavall guanyador. Aquesta hegemonia ha continuat, amb monografies com les de Lorenzo i Pereira 2001, Díaz Cintas 2001 i 2003, Bogucki 2004, Sanderson 2005, Díaz Cintas i Remael 2007, Downey 2008, Bannon 2009, McLoughlin, Biscio i Mhainnín 2011 o Pedersen 2011. El doblatge també ha estat objecte d'estudi (Chaves 2000, Lorenzo i Pereira 2000, O'Connell 2003, Paolinelli i Di Fortunato 2005, Perego 2005, Pavesi 2006). Al mateix temps, es poden trobar una sèrie de treballs que abasten totes dues modalitats (Petillo 2008, Ranzato 2011). És molt interessant comprovar que, recentment, els estudis de TAV han incorporat altres modalitats, com les veus superposades (Franco, Matamala i Orero 2010), la reparla (Romero Fresco 2011) i l'audiodescripció (Perego 2012). Si observem el futur més immediat, hi ha un seguit de monografies i edicions en fase de publicació, amb l'objectiu de difondre el coneixement de les modalitats bàsiques de la TAV i d'analitzar les activitats i àrees d'interès que s'hi incorporen. A finals de 2012, s'hauran publicat diversos volums sobre audiodescripció i traducció de videojocs (O'Hagan i Mangiron, en premsa) i seran testimoni de les últimes línies d'investigació que s'han incorporat a la TAV. La controvèrsia sobre si la TAV constitueix una disciplina amb autonomia pròpia és el cavall de batalla per a aquells que encara creuen en les àrees de coneixement tancades. Podríem haver presentat tota una llista de volums sobre la traducció de teatre, música, còmics, cançons, localització, etc.; en qualsevol cas, aquest volum és una mostra de la permeabilitat dels estudis que

únicament deixarà de tenir repercussió quan la tecnologia i la imaginació de nous formats de comunicació ja no siga el context de la societat actual.

Una mirada ràpida sobre alguns dels volums col·lectius publicats fins ara ens mostra la juxtaposició d'enfocaments, pràctiques i actituds investigadores que han estat habituals en els estudis de TAV. El 2001, Henrik Gottlieb i Yves Gambier van editar un volum per a John Benjamins el títol del qual posava de manifest la *multi-essència* de la TAV: *(Multi)Media Translation: Concepts, Practices, and Research*, explicitava molt clarament la naturalesa extremadament dinàmica i complexa de la pràctica i l'estudi de la TAV i suposava una guia per a tots els volums que vindrien després. El 1999, es va celebrar a la Universitat Jaume I de Castelló un dels primers congressos internacionals sobre TAV. Com a resultat, Agost i Chaume (2001) van publicar un volum dedicat a una gran varietat de temes, tant des del punt de vista teòric com professional, i amb un tractament de modalitats, llengües i metodologies diverses. A la introducció, els editors assenyalaven la importància de noves línies d'investigació en TAV i que, en aquell moment, eren aspectes molt poc tractats:

Es innecesario insistir en el papel que ha adquirido la comunicación audiovisual en estos últimos años. Las plataformas digitales, las televisiones vía satélite, la televisión por cable, el auge del cine, del vídeo y de la televisión, la irrupción de los productos multimedia en los hogares, el futuro, ya inmediato, de las nuevas tecnologías aplicadas a los medios audiovisuales, como el DVD, la elección de la lengua en el visionado de un filme, la subtítulos para sordos, la narración para ciegos (*sic*), entre otras, se disponen a inaugurar un milenio caracterizado por la comunicación audiovisual. (Chaume & Agost 2001: 9-10)

Pilar Orero, en el volum *Topics in Audiovisual Translation* (2004), també publicat per John Benjamins, posava l'èmfasi en alguns dels temes més destacats en la recerca sobre TAV a principis del nou mil·lenni i, al mateix temps, introduïa nous temes i actituds. Uns anys després, els volums col·lectius insisteixen en àrees d'investigació emergents (Catalina Jiménez 2007: *Traducción y accesibilidad. Subtitulación para Sordos y audiodescripción para ciegos: nuevas modalidades de Traducción Audiovisual*; el primer volum de *Media for All*, publicat el mateix any per Díaz Cintas, Orero i Remael: *Subtitling for the Deaf, Audio Description and Sign Language*). Cal destacar també altres treballs amb una voluntat d'investigar des de perspectives diferents (Neves i Remael 2007: *A Tool for Social Integration? Audiovisual Translation from Different Angles*). Un any després, es publicava una col·lecció de treballs que representava la primera reflexió sistemàtica sobre la didàctica de la traducció audiovisual per a pràctiques diverses i dinàmiques (Díaz Cintas 2008: *The Didactics of Audiovisual Translation*). En general, aquell 2008 sembla haver marcat una fita pel que fa

al reconeixement d'una expansió inesperada dels Estudis de traducció audiovisual. Alguns investigadors intentaven trobar un ordre (cf. Chiaro, Heiss i Bucaria) i, una vegada més, es posava de manifest la necessitat d'un enfocament pluridisciplinari a l'hora de tractar determinades modalitats (Lavour i Serban 2008: *Le sous-titrage des films – approches pluridisciplinaires*). Durant els últims tres anys, s'han publicat una gran quantitat de volums col·lectius, a través dels quals s'ha incidit, amb intensitat variada, en diferents modalitats i línies d'investigació, en l'evolució que experimenten de forma constant i, d'una forma més o menys palesa, en la necessitat d'una reflexió veritablement multidisciplinària.

La majoria dels articles sobre investigació en TAV són responsabilitat d'un o dos autors que, sovint, pertanyen a la mateixa universitat. Aquesta tendència pot explicar-se pel fet que, en l'àmbit de les humanitats, la signatura de més de dos autors es considera excessiva i l'impacte de la publicació disminueix quan se sotmet als índexs de qualitat. Siga com siga, l'acceptació per part dels avaluadors d'una autoria múltiple per a un article podria representar un canvi significatiu en aquest àmbit, així com també la ruptura d'una certa obligatorietat de l'ordre alfabètic (Rovira-Esteva i Orero 2011; Rovira-Esteva i Orero, en premsa). Si fem una ullada al present i al futur immediat, els Estudis de traducció audiovisual segueixen la tendència de publicar a través de volums col·lectius o en edicions especials de revistes especialitzades (vegeu la selecció bibliogràfica proposada). Fora d'aquests dos formats hi trobarem molts pocs treballs i el paper encara conserva el privilegi de la qualitat, tot i que esperem que, en breu, les publicacions en línia aconseguiran la majoria d'edat i seran avaluades pel seu contingut i no pel format. El canvi del treball en paper al treball en línia no és únicament una demanda a llarg termini, sinó un requisit previ si parlem dels estudis sobre mitjans de comunicació. Els paràgrafs interminables que descriuen els exemples objecte d'estudi podrien substituir-se per fragments de pel·lícules o d'altres texts multimèdia, tot i que això afecta, òbviament, el drets dels originals. Si ens allunyem de la polèmica sobre el format més natural per a les publicacions sobre temes audiovisuals, ens trobem amb la tendència dels estudiants a treballar, quasi de forma exclusiva, amb la bibliografia que es pot trobar en línia. Potser la batalla contra el paper tindrà un final molt pròxim, quan els índexs d'impacte de les publicacions revelen la inexorable tendència cap a la citació de les fonts en línia en comptes de les fonts tradicionals. Això no obstant, si tenim en compte el gran dinamisme dels Estudis sobre traducció audiovisual, així com les modalitats i texts sobre els quals investiga, resulta molt difícil fer pronòstics amb un mínim de fiabilitat.

Malgrat això, si ens fixem en els treballs que apareixen en aquest volum, sí que és possible endevinar alguns dels temes que més interès desperten actualment en el nostre àmbit. Des de la pragmàtica o els estudis cognitius, tot passant pels principis de l'acústica o la investigació amb la tecnologia *eye-tracking*, aquestes investigacions representen una part substancial de les línies d'investigació actuals en traducció audiovisual.

L'anàlisi del cinema multilingüe és tractat des d'un punt de vista de la diversitat lingüística i cultural, de la riquesa i matisos del text filmic i de la necessitat de traslladar al receptor sensacions anàlogues a les que experimenten els receptors dels originals. Aspectes poc tractats fins ara, com la importància dels elements lumínics –la llum és un llenguatge ple de significat–, i la rellevància en la traducció i la recepció, són també presents en aquest volum.

Des del punt de vista de les modalitats, la present monografia abasta la subtitulació i el doblatge, la localització de videojocs i l'accessibilitat (subtitulació per a sords, audiodescripció, interpretació, audioguies, etc.). Aquesta situació reflecteix la voluntat de donar una visió tan completa com siga possible de les distintes formes que els destinataris tenen de consumir els productes audiovisuals actualment.

Pel que fa a les metodologies utilitzades, les anàlisis descriptives del doblatge o la subtitulació, o l'anàlisi de l'audiodescripció des de la narratologia conviuen amb d'altres anàlisis més empíriques en què els experiments amb la tecnologia *eye-tracking* o els estudis de recepció basats en enquestes sociològiques són l'eix fonamentat de les investigacions presentades.

Si ens centrem en els codis, al costat d'estudis que focalitzen la seua atenció en la llum, tenim un segon grup de treballs dedicats al so en general o a la música, en particular; i hi podem trobar un tercer bloc que té, com a objecte d'investigació, el codi visual i que insisteix en quins són els aspectes icònics que s'han de transmetre en una audiodescripció.

Per a finalitzar, les editores d'aquest volum voldríem incidir en la necessitat de treballar amb més dedicació per superar els límits que encara hi ha dins l'àmbit dels Estudis de Traducció Audiovisual: necessitem investigadors que treballen en camps diversos, uns estudis aplicats que tinguem en compte dues o més disciplines i una identificació de problemes que no es restringeixen a un objecte. I hem de continuar fent l'esforç de connectar l'interès individual amb el col·lectiu.

Ilya Prigogine, Premi Nobel de Química el 1977, deia que no hi ha res de tan complex que no puga ser organitzat. Si això funciona per a la física, segurament també es pot aplicar a la traducció. Podem continuar fent camí per a organitzar la TAV en el nou context en què ens trobem; i podem fer-ho

a través de la democratització del coneixement a través de la xarxa, de l'ètica transparent a través de la difusió de noves metodologies i, per últim, mitjançant la construcció de relacions amb tota la societat. El futur de la traducció audiovisual, o és per a tots, o no serà.

Referències i selecció bibliogràfica

- AGOST, Rosa & Frederic Chaume (eds.) (2001) *La traducción en los medios audiovisuales*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- AGOST, Rosa (ed.) (2011) *Screens We Live By: An Updated Insight into Audiovisual Translation Research*. Edició especial de: *International Journal of Translation* 23:2.
- ANDERMAN, Gunilla & Jorge Díaz Cintas (eds.) (2009) *Audiovisual Translation. Language Transfer on Screen*. Londres: Palgrave Macmillan.
- BALLESTER, Ana. (2001) *Traducción y nacionalismo. La recepción del cine americano en España a través del doblaje (1928-1948)*. Granada: Comares.
- BANNON, David. (2009) *The Elements of Subtitles: A Practical Guide to the Art of Dialogue, Character, Context, Tone and Style in Subtitling*. Korean Language Division. ATA.
- BOGUCKI, Lucas. (2004) *A relevance framework for constraints on cinema subtitling*. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego.
- BOGUCKI, Lukasz & K. Kredens (eds.) (2010) *Perspectives on Audiovisual Translation*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- BOLLETTIERI BOSINELLI, Rosa Maria; Christina Heiss; M. Soffritti & Silvia Bernardini (eds.) (2000) *La traduzione multimediale. Quale traduzione per quale testo?* Bolonya: CLUEB
- BROWN, Valerie A.; John Alfred Harris & Jacqueline Y. Russell. (2010) *Tackling wicked problems through the transdisciplinary imaginati*. Londres/Nova York: Routledge.
- BRUTI, Silvia; Elena di Giovanni & Pilar Orero (en premsa) *Audiovisual Translation Across Europe: An Ever Changing Landscape*. Oxford: Peter Lang.
- CHAUME, Frederic & Rosa Agost. (2001) "Horizontes cercanos: la consolidación académica de la traducción audiovisual". A: Agost, Rosa & Frederic Chaume (eds.) 2001. *La traducción en los medios audiovisuales*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I. pp. 9-15.
- CHAUME, Frederic. (2003) *Doblatge i subtitulació per a la TV*. Vic: EUMO.
- CHAVES, María José. (2000) *La traducción cinematográfica: El doblaje*. Huelva: Universidad de Huelva.
- CHIARO, Delia; Christine Heiss & Chiara Bucaria (eds.) (2008) *Between Text and Image. Updating research in screen translation*. Àmsterdam: John Benjamins.

- DI GIOVANNI, Elena (ed.) (2008) *Translation, cultures and the media*. Edició especial de: *European Journal of English Studies* 12:2.
- DI GIOVANNI, Elena (ed.) (2011) *Between text and receiver: translation and accessibility*. Frankfurt: Peter Lang.
- DÍAZ CINTAS, Jorge & Aline Remael. (2007) *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome.
- DÍAZ CINTAS, Jorge (ed.) (2008) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam: Benjamins.
- DÍAZ CINTAS, Jorge. (2001) *La traducción audiovisual. El subtitulado*. Salamanca: Almar.
- DÍAZ CINTAS, Jorge. (2003) *Teoría y práctica de la subtitulación*. Barcelona: Ariel.
- DÍAZ CINTAS, Jorge; Anna Matamala Ripoll & Josélia Neves (eds.) (2010) *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility. Media for All 2*. Amsterdam: Rodopi.
- DÍAZ CINTAS, Jorge; Pilar Orero & Aline Remael (eds.) (2007) *Media for All: Subtitling for the Deaf, Audio Description and Sign Language*. Amsterdam: Rodopi.
- DOWNY, Gregory J. (2008) *Closed Captioning: Subtitling, Stenography, and the Digital Convergence of Text with Television*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- DURO, Miguel (ed.) (2001) *La traducción para el doblaje y la subtitulación*. Madrid: Cátedra.
- FONG, Gilbert G. F. & Kenneth K. L. Au (eds.) (2009) *Dubbing and Subtitling in a World Context*. Hong Kong: The Chinese University Press.
- FRANCO, Eliana, Anna Matamala & Pilar Orero. (2010) *Voice-over Translation: An overview*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- FRANCO, Javier & Pilar Orero. (2004) "Research on Audiovisual Translation: Some Objective Conclusions, or the Birth of an Academic Field". A: Sanderson, John D. (ed.) *Research on Translation for Subtitling in Spain and Italy*. Alacant: Universitat d'Alacant. pp. 79-92.
- GAMBIER, Yves & Henrik Gottlieb (eds.) (2001) *(Multi)media Translation. Concepts, Practices, and Research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- JIMÉNEZ HURTADO, Catalina (ed.) (2007) *Traducción y accesibilidad. Subtitulación para sordos y audiodescripción para ciegos: nuevas modalidades de Traducción Audiovisual*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- KLINE, Stephen Jay. (1995) *Conceptual foundations for multidisciplinary thinking*. Stanford: Stanford University Press.
- LAVOUR, Jean Marc & Adriana Serban (eds.) (2008) *Le sous-titrage des films - approches pluridisciplinaires*. Lovaina: De Boeck.

- LATTUCA, Lisa R. (2001) *Creating interdisciplinarity: interdisciplinary research and teaching among college and university faculty*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- LAWRENCE, Roderick J. & Carole Després (eds.) (2004) *Futures of transdisciplinarity*. Edició especial de *Futures* 36:4.
- LORENZO, Lourdes & Ana María Pereira (eds.) (2000) *Traducción Subordinada I El Doblaje*. Vigo: Universidade de Vigo.
- LORENZO, Lourdes & Ana María Pereira (eds.) (2001) *Traducción Subordinada II El Subtitulado*. Vigo: Universidade de Vigo.
- MATAMALA, Anna & Pilar Orero (eds.) (2009) *Listening to Subtitles. Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- MCLOUGHLIN, Laura I.; Marie Biscio & Máire Áine Ní Mhainnín (eds.) (2011) *Audiovisual Translation Subtitles and Subtitling. Theory and Practice*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- O'CONNELL, Eithne M. T. (2003) *Minority Language Dubbing for Children*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- O'HAGAN, Minako & Carme Mangiron (en premsa) *Game Localization: Translating for the Global Digital Entertainment Industry*.
- ORERO, Pilar (ed.) (2004) *Topics in Audiovisual Translation*. Àmsterdam: Benjamins.
- ØSTRENG, Willy. (2010) *Science without boundaries: Interdisciplinarity in research, society, and politics*. Lanham. Maryland: University Press of America.
- PAOLINELLI, Mario & Eleonora Di Fortunato. (2005) *Tradurre per il doppiaggio*. Milano: HOEPLI.
- PAVESI, Maria. (2006) *La Traduzione Filmica. Aspetti del parlato doppiato dall'inglese all'italiano*. Roma: Carocci.
- PEDERSEN, Jan. (2011) *Subtitling Norms for Television. An exploration focussing on extralinguistic cultural references*. Àmsterdam: John Benjamins.
- PEREGO, Elisa (ed.) (2012) *Emerging topics in translation: audio description*. Trieste: ETU
- PEREGO, Elisa. (2005) *La traduzione audiovisiva*. Roma: Carocci.
- PETILLO, Mariacristina. (2008) *Doppiaggio e sottotitolazione: problemi linguistici e traduttivi nel mondo della 'screen translation'*. Bari: Digilabs.
- RANZATO, Irene (2011) *La traduzione audiovisiva. Analisi degli elementi culturospecifici*. Roma: Bulzoni.
- REMAEL, Aline & Josélia Neves (eds.) (2007) *A tool for social integration? Audiovisual translation from different angles*. Edició especial de: *Linguistica Antverpiensia New Series*, 6.
- REMAEL, Aline; Mary Carroll & Pilar Orero (eds.) (2012) *Media for All 3: The Audiovisual Turn*. Àmsterdam: Rodopi.

- ROMERO FRESCO, Pablo. (2011) *Respeaking*. Manchester: St. Jerome.
- ROVIRA-ESTEVA, Sara & Pilar Orero. (2011) "A Contrastive Analysis of the Main Benchmarking Tools for Research Assessment in Translation and Interpreting: the Spanish Approach". *Perspectives* 19:3. pp. 233-251.
- ROVIRA-ESTEVA, Sara & Pilar Orero. (en premsa): "Evaluating Quality and Excellence in Translation Studies Research: Publish or Perish, the Spanish Way". *Babel*.
- SANDERSON, John D. (ed.) (2001) *¡Doble o Nada!*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- SANDERSON, John D. (ed.) (2002) *Traductores para todo*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- SANDERSON, John D. (ed.) (2005) *Research on Translation for Subtitling in Spain and Italy*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- SANDERSON, John D. (ed.) (2008) *Películas antiguas, subtítulos nuevos*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- SERBAN, Adriana; Jean-Marc Lavour & Anna Matamala (eds.) (2011) *Audiovisual translation in close-up: practical and theoretical approaches*. Frankfurt, Berlín, Berna, Brusel·les, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang.
- TAYLOR, Christopher J. (ed.) (2002) *Tradurre il Cinema*. Trieste: Università degli Studi di Trieste.
- TVEIT, Jan Emil. (2004) *Translating for Television*. Bergen: JK Publishing.
- ZABALBEASCOA, Patrick; Laura Santamaria & Frederic Chaume (eds.) (2005) *La Traducción Audiovisual. Investigación, Enseñanza y Profesión*. Granada: Comares.

BIONOTES / NOTAS BIOGRÁFICAS

Elena di Giovanni

Elena Di Giovanni is Lecturer in Translation at the University of Macerata (Italy), where she is also Director of the Language Centre. She holds a degree in specialized translation and a PhD in English and audiovisual translation. She has taught audiovisual translation theory and practice at the MA in screen translation of the University of Bologna and the University of Parma (Italy). For three years she has also been lecturing at the MA in audiovisual translation of Roehampton University, London, UK. In September, 2011, she organized the first Italian training course in audio description at the University of Macerata.

Her research focuses on audiovisual translation, in particular subtitling and audio description. She has also published extensively on translating for children and translation as intercultural communication. Her recent

publications include: *Between Text and Receiver: Translation and Accessibility* (Peter Lang), *Oltre l'Occidente. Traduzione e Alterità Culturale* (Bompiani), *Translation, Cultures and the Media* (Routledge). She has been in the audiovisual translation industry for more than 15 years.

Elena Di Giovanni es profesora de traducción en la Universidad de Macerata (Italia), donde también ostenta el cargo de directora del Centro de Lenguas. Es licenciada en traducción especializada y doctora en anglística y traducción audiovisual. Ha enseñado teoría y práctica de traducción audiovisual en el máster en traducción audiovisual de la Universidad de Bolonia y de la Universidad de Parma (Italia). Desde hace tres años también imparte clases de traducción audiovisual en la Universidad de Roehampton (Londres). En septiembre de 2011, organizó el primer curso italiano de audiodescripción, que se celebró en la Universidad de Macerata.

Su principal campo de investigación es la traducción audiovisual, especialmente el subtítulado y la audiodescripción. También ha realizado numerosas publicaciones sobre traducción infantil y traducción como comunicación intercultural. Entre sus últimas publicaciones cabe destacar: *Between Text and Receiver: Translation and Accessibility* (Peter Lang), *Oltre l'Occidente. Traduzione e Alterità Culturale* (Bompiani), *Translation, Cultures and the Media* (Routledge). Lleva más de 15 años implicada en la industria de la traducción audiovisual.

Pilar Orero

PhD (UMIST). Works in the CAIAC Research Centre (Universitat Autònoma de Barcelona, Spain). She started the two MAs in Audiovisual Translation at UAB, and now is the director of the Online European MA in Audiovisual Translation (<http://mem.uab.es/metav/>). Recent publications: *Topics in Audiovisual Translation* (2004), John Benjamins. Co-editor with Jorge Díaz-Cintas and Aline Remael of *Media for All: Subtitling for the Deaf, Audio Description and Sign Language* (2007), Rodopi. Co-editor with Anna Matamala of *Listening to Subtitles: SDHoH* (2010) in Peter Lang. Co-writer with Anna Matamala and Eliana Franco of *Voice-over: An Overview* (2010) in Peter Lang. Guest editor of *TRANS 11* and co-guest editor with J.L. Kruger of *Perspectives on Audio Description* (2010). Leader of numerous research projects funded by the Spanish and Catalan Gov. Partner of the EC project DTV4ALL (<http://www.psp-dtv4all.org/>). Leads TransMedia Catalonia (<http://grupsderecerca.uab.cat/transmediacatalonia>)

Doctora por la UMIST. Treballa al Centre de Recerca CAIAC (Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya). Propulsora de dos màsters en Traducció Audiovisual a la UAB, i actualment directora del Màster Europeu de Traducció Audiovisual (<http://mem.uab.es/metav/>). Publicacions recents: *Topics in Audiovisual Translation* (2004), John Benjamins. Coeditora amb Jorge Díaz-Cintas i Aline Remael de *Media for All: Subtitling for the Deaf, Audio Description and Sign Language* (2007), Rodopi. Coeditora amb Anna Matamala de *Listening to Subtitles: SDHoH* (2010) a Peter Lang. Coautora amb Anna Matamala i Eliana Franco de *Voice-over: An Overview* (2010) a Peter Lang. Editora convidada de *TRANS 11* i coeditora convidada amb J.L. Kruger de *Perspectives on Audio Description* (2010). Investigadora principal de nombrosos projectes de recerca finançats pel Govern espanyol i català. Partner del projecte europeu DTV4ALL (<http://www.psp-dtv4all.org/>). Directora del grup de recerca Trans-Media Catalonia (<http://grupsderecerca.uab.cat/transmediacatalonia>).

Rosa Agost

Rosa Agost holds an MA in Translation and Interpreting (1994) and a PhD in Translation Studies, with a dissertation on audiovisual translation, focusing on dubbing (1996). She is a Senior Lecturer at the Department of Translation and Communication at the Universitat Jaume I (Spain), and she collaborates with several Masters in Audiovisual Translation and Translation Studies. She also works as a freelance translator (audiovisual texts for broadcasting, and popular science books). Her main research lines are: Audiovisual Translation (Dubbing and Accessibility); Translation Theory and Methodology; Mother Tongues and Translation (Spanish-Catalan). She is the author of *Traducción y doblaje: palabras, voces e imágenes* (1999), *Teoría i pràctica de la traducció. Espanyol-català* (2001, with E. Monzó); she is the editor of *La traducción en los medios audiovisuales* (2001, with F. Chaume) and the guest editor of *Screens We Live By: An Updated Insight into Audiovisual Translation Research* (2011).

Rosa Agost posee un Máster en Traducción e Interpretación (1994) y un doctorado en Estudios de Traducción, con una tesis sobre la traducción audiovisual, concretamente sobre doblaje (1996). Es profesora titular del Departamento de Traducción y Comunicación de la Universitat Jaume I de Castelló y colabora con diversos másteres de Traducción y de Traducción Audiovisual. También trabaja como traductora (textos audiovisuales para la televisión y libros de divulgación científica). Sus líneas de investigación preferentes son la traducción audiovisual, con especial referencia al doblaje y a la accesibilidad; la teoría y metodología de la traducción y la traducción entre lenguas

maternas (español-catalán). Es autora de *Traducción y doblaje: palabras, voces e imágenes* (1999), *Teoria i pràctica de la traducció. Espanyol-català* (2001, con E. Monzó); editora de *La traducción en los medios audiovisuales* (2001, con F. Chaume) y editora invitada de *Screens We Live By: An Updated Insight into Audiovisual Translation Research* (2011).